

XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kâşgar Emirliğiyle Osmanlı Devleti Arasındaki İlişkiler ve Ali Kâzım İbrahim Efendi' nin Layihası

The Relations Between Kasghar emirates and The Otoman Empire in the Second Half of XIX. Century and the Proposal of Ali Kazım İbrahim Efendy.

Nuri YAVUZ

G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı ANKARA/TÜRKİYE
nyavuz@gazi.edu.tr

ÖZET

Kaşgar şehri Doğu Türkistan'ın en önemli merkezlerinden biridir. Halkının büyük çoğunluğu ticaret, sanat ve ziraatla uğraşmaktadır. Kaşgar eski ipek yolunun da önemli bir merkezidir. Tarih boyunca Kaşgar, Çin ile Karluk, Uygur, Kırgız ve Karahanlı Türk boyları tarafından yönetilmiştir. Din olarak Buda, Hıristiyanlık ve nihayet 8. yüzyılda da İslamiyet hakim olmaya başlamıştır. Zengin tarihi geçmişi ile de Kaşgar, en eski ve ebedî Türk yurtlarından birisidir.

19. yüzyıla kadar Osmanlı-Kaşgar münasebetleri hakkında ciddi bir teşebbüse rastlanmamaktadır. Bunun sebebi ise coğrafi faktörlerin önemli rol oynamasıdır. Bu tarihlerde münasebetlerin kurulmasının sebebi ise, gelişen teknoloji ile kısmen de olsa coğrafi engellerin aşılmış olmasıdır. Bu dönemde dünya siyasi konjonktüründe meydana gelen gelişmeler, emperyalizmin gelişmesi ve emperyalizme karşı Türk-İslam Birliğini kurma ve aynı zamanda koruma görevini yüklenen Osmanlı siyasetinin Kaşgarla ilgilenmesi tabiidir.

Rusların Orta Asya'da güçlenmesi başta İngiltere ve Çin olmak üzere bölge ile ilgilenen devletleri harekete geçirmiştir. Tehlikeyi sezen Kaşgar Emiri Yakup Han 1870 yılında İstanbul'a elçi olarak Yakup beyi göndermiştir. Yakup Han'ın istekleri Osmanlı Devleti tarafından eksiksiz karşılanmış ve kendisine Padişah'ın Nâme-î Hümayûn-u verilmiştir. Böylece iki devlet arasında iyi bir münasebet kurulmuş oldu.

Osmanlı Devleti ile Kaşgar Emirliği arasındaki iyi münasebetler Yakup Han'ın 1877 yılında ölümüne kadar devam etti. Bundan sonra Kaşgar Emirliği'nde iç karışıklıklar çıktı ve oğullar ile valiler arasında saltanat ve güç mücadelesi başladı. Çinliler fırsattan istifade ederek Kaşgar ülkesini işgal ettiler.

Anahtar Kelimeler: Kaşgar Emirliği, Osmanlı Devleti, Kaşgar- Osmanlı münasebetleri, iç karışıklıklar

ABSTRACT

Kasghar province is one of the most important centers of East Turkistan . Most of its population are occupied with commerce, crafts and agriculture . Kasghar is also an important center on the old silk route. Kasghar was dominated by China and Karlucks; Uyghurs; Krgyses and Karahanlı Turkish clans throughout the history. The dominating religions were Buddhism and Christianity and Islam starting from 8th century. With its diversified historical heritage Kasghar is one of the oldest and eternal parts of the Turkish culture.

There was not a serious attempt to establish any relations between Kasghar and Ottomans till 19th century. Geographic factors played an important role in this situation. The fact that the relations established after that date was due to partial elimination of the geographic barriers as a result of technological achievements. It is very natural that the Ottoman administration was interested in Kasghar due to the changes of the political conjecture of the world and the mission of the Ottomans to establish a Turkish- Islamic Union against the growing aspirations of the imperialism.

The increased power of the Russia in Central Asia activated the other states such as China and Great Britain who were also interested in the region. Kasghar emirate Yakup Khan, who was perfectly aware of the impending danger, sent Yakup Beg to Istanbul as an ambassador. The Ottoman state met the full demands of Yakup Khan and gave him the special letter of the sultan. This is the starting point of the good relations established between two states.

These relations continued till the death of Yakup Khan in 1877. There was an internal turmoil after his death and the majors started to struggle for the power and the crown. The Chinese took the full advantage from this situation and occupied the Kasghar state.

Key words : Kasghar Emirate, Ottoman State; Kasghar–Ottoman relations, internal turmoil

1. Kâşgar'ın Genel Durumu

Kâşgar, Doğu Türkistan'ın en önemli yerleşim merkezlerinden olup, 39 derece 24 dk. 26 sn. kuzey paraleli, 76 derece 6 dk ve 47 sn doğu meridyeni üzerindedir. Türkistan'ın merkezi Kâşgar 1304 m. yüksekliğindedir. Aladağ'dan doğup Kökçay ismi ile kuzeydoğuya akan, daha sonra bazı yerlerde 23 m. Genişliğe ulaşan Kızılsu ırmağı, 130 km. daha aşağıda Hoten-Derya ile birleşerek Tarım ırmağını teşkil ederki; şehir bu ırmağın sağ sahilinde bulunmaktadır (Arat, 1993).

Kâşgar adı en eski Çin kaynaklarında Su-lek, Su-Le olarak geçmektedir. Bu ismin daha eskiden Solek veya Sorak adından gelmiş olması muhtemeldir: daha yeni olduğu anlaşılan Kâşgar ismi Khü-Şa şeklinde geçmektedir.

Kâşgar şehri birbirlerinden 5 mil kadar uzaklıkta olan ve aralarında akan Kızılsu nehri üzerindeki bir köprü ile bağlanmış bulunan iki kısımdan ibarettir. 1. Köhne (eski) şehir, 2. Tümen-Tuman-Temen. 20. yüzyılın başlarında Kâşgar 124 mahalle olup, nüfusunda 32.000-33.000 olarak gösterilmekte iken sonraları 70.000-80.000 olarak tahmin edilmiştir. Halkının büyük çoğunluğu ticaret, sanat ve ziraatle uğraşmaktadır. Nehir havzalarında buğday, arpa, yulaf, mısır, pirinç, yağlı tohumlar, pamuk, tütün, çay ve afyon ziraati önemli bir yer tutar. Kâşgar eski İpek yolunun çok önemli bir merkezidir. Özellikle ipek, halı, kilim, deri, çanak çömlek sanayii Kâşgar'ın iktisadiyatında önemli bir yer tutmaktadır.

Kâşgar'ın en eski tarihlerden itibaren Çin hakimiyetine daha sonra da Türklerin hakimiyetine girdiği bilinmektedir. M.Ö.102 yılında Çin'in bütün Tiyan-şan dağlarının eteklerine kadar bütün Kâşgar ülkesini istila ettiği anlaşılmaktadır. M.S.7. yüzyılda buraya hıristiyanlığın nüfuz ettiği görülmektedir. Aynı tarihlerde Budist tesirler de kendisini göstermektedir. Kısaca tarih boyunca Kâşgar, Çin ile Karluk, Uygur, Kırgız, Karahanlı Türk boyları tarafından yönetilmiştir. Din olarak Buda, Hıristiyanlık, ve nihayet 8. yüzyılda da İslamiyet hakim olmaya başlamıştır. Gerçekte Kâşgar'a Arap orduları girmemiştir. Kuteybe bin Müslim'in 715 yılında Kâşgar'a yaptığı söylenen seferi rivayetten ibarettir. Zengin tarihî geçmişi itibariyle de görülmektedir ki, Kâşgar, en eski ve ebedî Türk ülkelerinden birisidir.

Kâşgar'ı sadece Kâşgar şehri olarak düşünmemek gerekmektedir. İl-Vilayet olarak daha geniş bir anlamı ifade etmektedir. Kâşgar vilayeti 24 vilayetten ibarettir. 19. yüzyılın sonlarındaki tahmini nüfusu 5 milyon kadar olup tamamı müslümandır. Kâşgar'da 80.000 hane ve büyük bir altın ve gümüş madeni vardır. Bu haliyle dışarıdan hiçbir yardıma ihtiyacı yoktur. Hotin vilayeti hem ziraata elverişli hem de 33 yerden altın madeni çıkarılmaktadır.

Yarkent vilayeti de aynı şekilde külliyealtın gümüş ve bakır madeni ocaklarına sahip olup, buradan çıkartılan madenler ihraç edilmektedir. Bu vilayetlerden başka Urumçi, Turfan, Aksu, Gumati, Kurla, Manas, Kutu Beg, Çik Divan, Sancu, Tuhsun, Revançin, Küçar, Maral Başı, Üç Turfan önemli vilayetlerdir (Arat, 1993).

2. XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti ile Kâşgar Hanlığı Arasındaki Münasebetler

Bu tarihlere kadar Osmanlı-Kâşgar münasebet kurulmasına ciddi bir teşebbüs göze çarpmamaktadır. Tahmin edileceği gibi bunda coğrafi faktörler önemli rol oynamaktadır. Osmanlı ülkesiyle Kâşgar arasındaki ulaşım daha çok karayolundan gerçekleştirilebilirdi. Üstelik mesafe çok uzaktır ve arada İran, Afganistan ve Çin toprakları bulunmaktaydı. Aşağıdaki belgelerde de görüleceği gibi deniz yolu da sanıldığı kadar kullanışlı değildir. Hindistan'a kadar deniz yoluyla gidilip oradan yine karadan devam etmek zarureti vardı. O çağın şartlarında bu yolculuğun uzun ve zahmetli olduğu kolayca tahmin edilebilir. Kanaatimizce Osmanlı ile Kâşgar arasındaki ilişkilerin gelişmemesinde coğrafi faktörler esas sebebi teşkil etmektedir. 19. yüzyılda bir münasebet kurma çabasının sebeplerine gelince; ulaşımında ortaya çıkan yeni gelişmeler kısmen de olsa coğrafi engellerin aşılmasını kolaylaştırmıştır. Bunun yanı sıra aynı dönemde dünya siyasi konjonktüründeki gelişmeler, emperyalizmin gelişmesi ve II. Abdülhamid'in Osmanlı Devleti'ni ayakta tutabilecek bir siyasi mukavemet ideolojisi olarak "İttihad-ı İslâm" politikasını öne çıkarması Osmanlı devlet adamlarının Kâşgar'la ilgilenmesini gerekli kılmıştır (Özcan, 1997). Rusya'nın daha fazla güçlenmesinden endişe duyan Osmanlı Devleti sadece Kâşgar ile değil, Semerkant, Buhara, Hindistan Emirlikleriyle ve hatta Japonya ile de iyi ilişkiler geliştirmeye çabalamıştır (Kurat, 1990).

Nitekim, Rusların Orta Asya'daki Türk devletlerini teker teker zaptederek Hindistan sınırına kadar inmeleri, başta İngiltere ve Çin olmak üzere bölge ile ilgilenen devletleri harekete geçirmiştir (Kurat, 1993). Daha 1713'te Rusya'nın Sibiryaya valisi Gagarin, altın

aramak üzere Truşnikov'u Yarkent'e göndermiş ve 1715'te dönen Truşnikov olumlu raporlar vermiştir. Bölgenin 1759'da Çin tarafından ele geçirilmesinden sonra 19. yüzyılın ikinci yarısında 1861-62 yılında da Ruslar Kâşgar'da bir konsolosluk açmak için Çin ile bir anlaşma yapmışlardır (BDAGM, 1992).

İşgale karşı ayaklanmaların hiç eksik olmadığı Kâşgar'da, 1862'de Müslüman Çinliler olan "Döngeler" tarafından başlatılan isyanla gelişen hadiseler sonrasında 1866'da yönetimi ele geçiren Muhammed Yakup Han hakimiyet alanını Yanhisar, Yarkend, Hoten, Aksu, Kuça, Karaşehir, Kula ve Turfan'ı da içine alacak şekilde genişletmiş ve Doğu Türkistan'ın büyük bir kısmına hakim olarak bağımsız Kâşgar Hanlığı'nı kurmuştur (BDAGM, 1992). Ancak, içerde istikrarın sağlanması pek mümkün olmamış, "Döngeler" zaman zaman başkaldırmaya devam etmişlerdir.

1868'de İngiliz ve Rus heyetleri, sulh içinde yaşamak arzusunu belirtmek amacıyla Kâşgar'ı ziyaret etmişlerdi. Çinliler, Ruslarla yaptıkları anlaşmanın Kâşgar Emiri Muhammed Yakup Han tarafından kabul ve tatbikini istemişti. Yakup Han bunu reddetti. Bunun üzerine Rusya; bir yandan Çin'i buraya kuvvet göndermeye teşvik ederken bir yandan da Kâşgar'daki muhalif grupları desteklemeye başladı. Bu gelişmeler üzerine İngilizler de devreye girdiler.

Rusların Orta Asya'da bu derecede güçlenmesi İngiltere'nin siyasi menfaatleriyle çatışıyordu. İngiltere, Kâşgar'ın Rus hakimiyetine girmesini kendi menfaatlerine aykırı buluyordu. Bu durumu sezen Muhammed Yakup Han 1869'da Mirza Muhammed Şadi başkanlığında bir heyeti Hindistan'daki İngiliz sefaretine gönderdi. Bu yakınlık talebi İngilizlerin beklediği fırsatı yarattı ve hemen 1870 yılında gelen heyet ile birlikte F.D.Forsyth başkanlığında Show ve Dr.Henderson'un dahil bulunduğu bir heyet Kâşgar'a gönderildi. Şimdilik kaydıyla Rusları kışkırtmak istemeyen İngiltere, Kâşgar ile resmî bir anlaşma yapmadı, bazı önemli meseleler üzerinde konuşulduğunu ve bunlarda mutabık kalındığını ilan etti. İngiltere'nin Kâşgar'ın yer altı servetlerini işletmek ve buna karşılık silah ve mühimmat verme talebi kabul edilmemişti. Ancak Kâşgar'ın Osmanlı'nın tabiiyetine girmesi meselesinde mutabık kalınmıştı.

Taht kavgalarında fiili kuvvetinden başka bir dayanağı olmayan Yakup Han, Osmanlı'nın tabiiyetine girmekle hem kendi konumunu ve hem de devletin geleceğini teminat altına almış olacaktı. Bu maksatla 1870 yılında İstanbul'a gönderilen Yakup Bey, önce Mısır'a daha sonra da İstanbul'a gelmiş ve her iki merkezde de çok iyi karşılanmıştır. Elçi Yakup Bey'in istediği top tüfek ve mühimmat verilmiş, Padişahın Name-i Hümayunu ile birlikte, yanına Piyade, Topçu ve Süvari subayları Yusuf, Çerkes Yusuf, İsmail Hakkı, Dağıstan Beyzadelerinden Zaman Bey ve emekli askerlerden dört gönüllü verilmiştir. Heyet Yakup Han'a bazı hediyelerle birinci rütbeden murassa Osmanlı Nişanı ile Kılıç ve Alem götürmüşlerdir. Padişahın Name-i Hümayun'u Kâşgar'a ulaştığında 100 pare top atışı ile karşılanmıştır. Yakup Han, hakimiyeti altındaki bütün vilayetlerde Sultan-Abdülaziz adına hutbeler okuttu ve padişah adına para bastırdı (BDAGM,1992). Bu münasebetle Muhammed Yakup Han'a Emir ünvanı verildi. Emir ünvanının verilmesi münasebetiyle tertiplenen törende hazır bulunan İngiliz Sefaret heyeti Kraliçe namına Name takdim etti. Böylece iki devlet arasında eşitliğe dayanan iyi bir münasebet kurulmuş oldu. Kurulan Kâşgar Emirliğini tanımayan tek bölge ülkesi Çin olmuştur.

II. Abdülhamit'in cülusu bir name ile Yakup Han'a bildirildi ve cülusu tebrik için Kâşgar'dan İstanbul'a bir heyet gönderildi (BDAGM, 1992). Bu, Kâşgar Emirliği'nin Osmanlı Devleti'ne tâbi olduğunu gösteren bir uygulamadır. Ancak Yakup Han 1877'de Kurla'da ani olarak vefat etti. Cenazesi Kâşgar'a götürülerek Hazret-i Apak türbesine defnolundu. Bundan sonra Kâşgar'da iç karışıklıklar ve oğullar ile valiler arasında saltanat ve güç mücadelesi başladı. Emirlik Yakup Han'ın oğullarından Bey Kulu Beg'in iken, öteki oğlu Hakk Kulu Beğ daha erken davranarak bazı entrikalarla saltanatı ele geçirmeğe çalıştı. Neticede gene Emirliği Bey Kulu Beğ aldı. Fakat bir defa ülkede saltanat kavgaları ve iç çekişmeler başlamıştı. Çinliler fırsatta istifade ile 200.000 kişilik bir ordu ile Kâşgar ülkesini işgale başladılar. Sadece Kâşgar şehrine 80.000 asker gönderdiler. Çinlilerin Kâşgar'ı zaptetmeleri üzerine Bey Kulu Beğ ile kardeşi Haydar Kulu Beğ Hokand'a iltica ettiler. Kâşgar'da kalan kardeşleri İşan Kulu ise Çinlilere teslim

oldu. Önceleri hürmetle karşılanan ve itibar edilen İşan Kulu çok geçmeden Çinliler tarafından öldürüldü.

Bey Kulu Bey 1881 yılında İstanbul'a geldi, Göksu sârayında misafir edildi. Bir müddet soma padişahın yaverlerinden Ali Bey ile birlikte Hindistan yolundan Türkistan'a döndü. Türkistan'a dönen Bey Kulu Bey, Kâşgar'ı işgal etmiş olan Çinlilere karşı savaşı ise de şehri geri alamadan çekilmek zorunda kaldı ve Kâşgar'ı terk etti.

1888'de Kâşgar'da Yakup Han zamanında Kalem Amiri bulunan Muhyeddin Mahdum'un kardeşi Abdülkadir tarafından bir isyan çıkartılmış ise de neticesiz kaldı. 1900 yılında Çinlilere karşı yapılan bir isyan şiddetli bir şekilde bastırıldı ve Kâşgar'da zahiri bir sükunet sağlandı.

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti ile Kâşgar arasındaki münasebetler bir tâbi-metbu ilişkisi çerçevesinde gelişmiştir. Bu çerçeve içinde, 1874 Kâşgar'a Topçu mütehasısı Kolağası Ali, kapsül imali mütehasısı Yüzbaşı Ali ve İstihkam inşası mütehasısı Kâzım Beylerle birlikte Kâşgar'a silah ve mühimmât gönderilmesi hakkında irade çıktı. İşte bizim tahlil edeceğimiz belgeler, anılan heyetin Kâşgar'daki faaliyetlerini anlatan iki yeni belgedir. Belgeler yukarıda Muhammed Yakup Han'ın ölümü öncesinde, sırasında ve sonrasında cereyan eden olayları 1874'den başlayarak doğrudan gözlemlere dayalı biçimde anlatması bakımından oldukça önemlidir.

Belge I: Başbakanlık Arşivi, YEE/91-41

Cenab-ı Hak Memâlik-i Mahrûse-i hazret-i mülkdârîlerin muhafaza buyursun.

Kâşgâr hükümetinin bundan akdem ber-muktezâ-yı şu-i kadr-i ilâhî der-hari-i mesâ'ibi nâgehânî olduğu sebab-i hakikiye ve netâyic-i sahiha-i vâkıanın atıyye-i felek-mezine-İ cenâb-ı hilâfet-penâhîlerine şu gavâ'il-i mühimme-i Devlet-i Aliyye sırasında arz ve beyânıyla bir kat daha irâs-i iştigal ye'se melâl itmeğe eğerçi vicdan-ı âcizânem rıza vermez ise de ne çare ki mukadderât-ı ilâhiye ibtida zuhur edeceği bedîdârdır. Hadise-i mezkûreden tahlîs-i kirban-ı suruhan ederek Der-saadete bu kere azimet eden Kâşgâr

Piyade Askeri Kurnandanı Mehmet Han bendelerinin meşhudât ve bazı ifâdâtının ber-vech-i zîr arz ve beyâna cür'et olunur.

Zat-ı lütf-i âyât-ı hazret-i padişâhîlerine cenâb-ı hak alâm-ı savriye ve maneviden masûn buyursun. Kâşgâr Emiri Yakub Han'ın vefatiyle mahdûmu ve veliahdi Bek Kulı Han bendelerinin emârete naibiyetinde Hotin Vâlisi bulunan Niyaz Hakim taht-ı idaresinde olan eyaletin temlik etmek eminesiyle emir-i müşârünileyhe adem-i itaat ve vadi-i bağı-ı fesâda cür'et etmiş ve Kene Turpan (Turfan) vilâyeti vâlisi Hakîm Han Turan'ın dahi bu sırada bâğiyâne ve âsiyâne vukubulan harekâtı üzerine emir-i müşârün ileyh bendeleri bi'lmeceburiye istishâl-i asâyiş zımında Kene Turpan ve Hotin taraflarına azimetle kuvve-i cebriyye-i askeriye icrâsiyle meşgul bulunduğu halde Çinlilerden seksen bin (80.000) kadar asker Urumçi nâm mahalle muvasalat ve altı bin (6.000) asker-i Çiniye bâğteten Kâşgâr'a azimet ve hücum ederek bilâ-muhârebe vilâyeti zabt ve istilâ etmişler ve mu'ahharan Hotin Hakimi bulunan mersûm Niyaz, Hakîm Çinliler tarafından katl ve îdam kılındığından ve vilâyet-i Kâşgâr dahi bu sûretle perişan olduğundan emir-i müşârünileyh mevcut rüfekasiyle mu'ahharan Taşkent'e azimet ve avdet eylemiştir. .

Mesmu'ât ve tahkikât-ı âcizâneme göre Hakan-ı Çin'in müteveffa pederini kabrinden ihrâc birle ihrâk-ı bi'n-nâr ve ekser şehir ve vilâyât-ı Çini hündâr hasar ederek bundan akdem hitta-i Çiniyyeden her nasılsa firâr ve Kâşgâr havâlisinde gizlüce geşt-i güzâr etmekde olduğu istihbâr olunan ma'hûd Dahudarin ve Şuhdarin nâm şahısların Hakân-ı Çin tarafından ahz ve girifti maksadına müsteniden ve me'mûren gönderilüb Urumçi'ye vâsıl oldukları bend-i sâvide mezkûr seksen bin mikdar asker-i Çiniyyeden altıbin kadar fırka-i mukarrarası merkûmanın Kâşgâr'da bulunacakları ümidiyle gelmediler ve Kâşgâr'ın asker-i islâmiyeden hâli bulmaları üzerine bilâ-muhârebe zabt ve istilâ birle ârâm ve ikâmet eylemişlerdir. Çünkü zaten Kâşgâr bundan akdem Çinlülerden tathîr olunarak tabiiyyet-i saltanat-ı seniyye-i hazret-i padişahileriyle hisse-i bâb-ı fahr-ı masar ve seref-i islâmiyetle mübtedar bulunduğundan Çinlüler sûret-i kadimede bir hey'et ibrâz ve irâ'e etmiş olsalar da az zaman içinde taraf-ı islâmiyeden müşâhede edecekleri hal intâc-ı harb ve kitâl olmayacağı umûr-ı bedîhiyeden bulunmasıyla işte Çinlüler dahi

burasını yakînen idrâk etmelerinden dolayı umûr-ı idare-i vilâyeti bütün bütün cânib-i islâmiye tafviz ve tevdi ederek yalnız hükümet-i muvakkatada izhâr-ı alâyişden (?) başka arz-ı ahvâl etmemekte oldukları ve bi'l-cümle ahâli-i islâmiye ise atf-ı nazar-ı kima-eser-i hazret-i pâdişâhîlerine dîde-gûşâ-yı-intizâr buldukları ekseriya tarafî âcizâneme tevârüd eden mekâtib ve muharrerât meâlinden ve Hân-ı mûmaileyhin dahi ifade-i şifahiyesinden istizân kılınmaktadır.

Nefs-i Kâşgâr vilâyetinin hâvi olduğu yirmidört adet vilâyet ve şehirlerde alâ't-tahmin beş milyon nüfus-u islamiyye mevcûd bulunduğundan her bir vilâyet kendi nokta-i vesî'asını hüsn-ü sûretle himaye ve idare ile muhâfaza-i yed-i a'da edebileceği bedîdâr bulunduğu hatta nefis-i Kâşgâr'da seksen bin hâne ve bir büyük sîm ve zer madeni ve daha buna muâdil maden-i kesire mevcûd olub vilâyât-ı sâireden hiçbir vechle i`âneye ihtiyacı bulunmadığı ve Hotin vüâyeti ise mahsûlât-ı araziyye ve ma'deni müteaddideden başka ma'mûl ve gayr-i ma'mûl otuzüç mahallinden altun ma'deni zuhûr ederek el'ân ihrâc kılınmakta olduğuna ve Yarkent şehir-i cesîminde ise birün zer-i âmiz maden-i müteaddide ve külliyealtun ile mülemmâ' nühas ma'deni mevcûd idüğü ve zikrolunan eyâlât-ı sâirenin her birleri dahi refet-i hazine-i ma'den bulunduğu şübheden vârestedir.

Rûşen-i hâlden ve tarafî- âcizâneme tevârüd etmekte olan muharrerât ve evrâk-ı mahalliye meâllerinden anlaşıldığına ve mahalünce mesbûk olan ma'lûmât-ı âcizâneme göre Çinlülerin Kâşgâr'a azimetle bilâ-muharebe zabt ve teshîrine kendülerince pek de memnun olamayacakları çünkü böyle bir cüz'i fırka-i müfrezinin kuvve-i külliye-i islamiyye meyânında bulunub da bilâhare harekât-ı tedâfüi vukû'a gelür ise tâb-âver mukavemet olamayacakları bedîdâr bulunduğu misillü mukaddemce dahi taraf-ı islâmiyeden görmüş oldukları şutûr ve şecâ'at tamamıyla hâtır-ı nişanları ve bazı mesânlarından (?) bile istima' kılınmakta idüğü delâletiyle müsbit bulunmuşdur.

Kâşgâr vilâyeti emîr-i sâbık ve lâhiki tabiiyyet-i saltanat-ı seniyyeleri şeref-fahr ve meziyyetine mazhar olarak nâm-ı sâmi-i cenâb-ı hilâfet-penâhîlerine sikke darb ve hutbe kırâ'at etmelerinden' dolayı mahall-i mezkûrun Memâlik-i Mâhrûse-i Hazret-i Mülkdârileri i'dâdından ma'dûd bulunduğu ve bilâ-muharebe zabt ve teshîr kılındığı

sûret-i mahsûsa ve dostânede Hâkân-ı Çiniyye dirâyetkâr ve müstakimü'l-etvâr bir me'mûr-i mahsusı i'zâmı vâsıtasıyla arz ve tebliğ kılınsa kabulden istiğnâ etmeyeceği ağleb-i me'mûl-ı âcizânem olmasıyla böyle bir kıt'a-i cesîme ve nefisenin bilâ-harb yed-i Çinlüde bırakılmasına ve hazine-i celîle-i maliyenin şu hâl-i buhran zamanında vicdân-ı âcizânem kâ'il olmadığından merhamet-i müslime-i hazret-i tâcdârîlerine mağrûran arz ve beyân-ı hâle cür'et ve re'y-i rezin-i isâbet-karîn-i hazret-i pâdişâhiyerinin bî-dîrîğ ve erzân buyurulması istirhâma cesaret kılınmış olmağın ol bâbdâ emr ü fermân İütf-u ferâdân şevketlü mehâbetlü kudretlü pâdişâh-ı âlem-penâh efendimiz hazretlerindir.

Fi 10 Muharrem Sene 97 ve 13 Kânûn-ı evvel Sene 95

(25 Aralık 1879)

E'd-Dâ'î

Belge II: Başbakanlık Arşivi, Yıldız YEE/91-28

(1) Cenâb-ı , kâdir-i mutlak devletlü azametlü kudretlü pâdişâh-ı âlem-penâh ve şehinşâh-ı ma'delet-iktisân Sultan Hamid Han efendimiz hazretlerinin serfir-i saltanatlarında ilâ-âhiri'd-devrân kâmbîn ve kâmrân ve a'dâ-yı bedhâhlarımı seyl-i ademde nâ-bûd ve perîşân eylesün. Amin.

Kullârı binikiyüzdoksanbir (1291/1874) tarihinde dîn-i mübîn-i hazret-i risâlet-penâhî ve uğur-ı meyâmîn ve mevfur hazret-i pâdişâhî için me'mûr bulunduğum Kâşgâr hıtta-i ba'idesine Tophâne-i Amire Müşfiri Devletlü Ali Sâib Paşa ve Umûm Fabrikalar Nâzırı Saadetlu Seyyid Paşa bendelerinin intihâbiyle ve taraflarından itâ buyurulan ikibin (2.000) kıt'a kapsüllü infulid tûfengiyle altı kıt'a üç fondluk Krupp topu ve bir takım kapsül i'mâline mahsûs destgâh ve edevât-ı âireyi ve bu eşya ve edevât-ı harbiyyenin mikdâr ve kemiyetini mübeyyin olub biri şehametlü Yakub Han Hazretlerine takdim olunmak ve diğeri de yed-i ihkirânımda mahfuz bulunmak üzere iki kıt'a müfredât defterini. bi'l-istishâb Bombay iskelesine azimet edildi. Sâye-i hazret-i zıllu'l-lahîlerinde Bombay'dan İngiltere Devlet-i .fahimânesi tarafından mezkûr eşya ve edevât-ı

harbiyyenin Lahor şehrine değin kâffe-i masârif-i tesviye ve 'tâ ve mezkûr eşyalârla şimeridüfere irkâben mahall-i maksûdumuza ba's ve isrâ kılınarak ve iskelemiz olan mesâfesi dört mâh imtidâd eden Pencâb Hükümeti idaresinde bulunan Lahor şehrine be-inâyeti'l-lâh-i te'âlâ âsâr-ı ayn ve teveccühât-ı cihândârîleri ile (2) vâsıl olduk. Kulları mahall-i me'mûriyetimiz olan Kâşgâr hıttasına ale'lacele (vasıl) olamayacağımıza yakîn hâsil eylediğimizden sâlifü'l-beyân defterlerden şayed gâib olur mutâla'asıyla, kendime âid olanı ol cânibe yani Kâşgâr hıttâ-i ba'idesine müteheyyi' azimet olan izzetlu, Murad Efendi bendeleri tarafına teslim birle hıttâ-ı mezkûre hükümdârı Seyyid Yakub Han'a isrâ kılınmıştır.

Müstescim olan alât ve edevât-ı harbiyyenin Lahor'a değin masârifinin kâmilen İngiltere devlet-i fahîmânesi tarafından itâ kılındığı ve mahall-i mezkûrdan Kâşgâr'a değin masârif-i râhiyesinin tesviye olunamayacağını kullarına ifade etmeleri üzerine bendelerinin mezkûr edevât-ı harbiyyeyi Lahor'da bırakarak Kâşgâr'a gidüb masârif-i râhiyesinin itasıyle mezkûr eşyaların of cânibe isrâ kılacağına Kâşgâr Hükümetine arz etmecliğirn emr olunarak şu emre müsteniden bendeleri yola revân olarak ve emsâli müşâhâde olunmamış gayet mürtefi` dağ ve taşları aşarak envai, metâ'ib-i seferiyyeye tahammül ile gittikten sonra üç ay hitâmında Kâşgâr'a vâsıl olduk.

Kullarını şehâmetlu Yakub Han Yarkent Tathâsı yani Vâlisi saadetlü Molla Yunus'un maiyyetine tayin buyurdular. Mahall-i me'mûriyetim olan Yarkent şehrinde bulunan ve nizâm-ı askeriyye ibdâ' maârifesi olmayan bir takım efrâddan bir tabur topçu teşkil ederek topçuluk fenni ile ayak ta`limi ve sâir nizâmât-ı askeriyyeyi kâmilen ta`lim eylediğim cihetle İstanbul askeri gibi gayet muallem oldular. Kulları sâye-i adâlet-vâye-i hazret-i pâdişâhîlerinde mektebden neş'et etmiş olduğuma mebnî müktesebim olan istihkâm fennini dahi başkaca öğretmek istemiş isem de şehâmetlü (3a) Yakub Han mezkûr fennin öğrenilmesine lüzûm olmadığını beyân buyurarak yalnız sâlifü'z-zikr taburdan başka üç bin neferden ibaret bir alay teşkiliyle nefer ve bölük ve tabur talimlerinin ta`lim olunmasını emreylemesi üzerine şu üçbin kimseye dahi kâmilen nizâm-ı cedid üzere askerliği ta`lim eyledim.

Ma'lûm-ı âli-yi hakâyik-dâni"leri buyurulduğu üzere Çinliler içinde bulunan ehl-i Islam arasında ateş-i ihtilâl zuhûr ederek reisleri bulunan Luhudârin (Lu-Hu Darin) ile Şuhudârîn (Chu-Hu-Darin) nâmân kimesneler mecûsî olan Çinlilerin kırkûç (43) şehrini harab ederek ve şehâmetlü Yakub Han'ın zîr-i idâresinde bulunan Urumçi şehri üzerine gelerek otuzbin hane nüfus ile arz-ı dehâlet ve müşârünileyh dahi bunların bi`atını bi'l-kabul Urumçi, Manas, Gumati, Kutu Bek, Sancu ve Çik Divan şehirlerinin vâridâtını kâmilen emirlerine teslim ve inâyet eyledi.

Çünkü bu şehirler mecûsî olan Çinlilerin hücumuna sedd u bend olacak derecede rasîn ve müstahkem mahal olub Çinlilerin Kâşgâr Hükümetine şayed tasallutu vuku bulur ise men` ve def olunması dahi sâlifü'l-ism emirlere başkaca emir ve tenbih buyurulmuş idi.

Zaten emir-i mumâileyhumâ mecûsî olan Çinlilerin askerî miralaylarından bulunmak ve kendüleri ehl-i Islam olmak hasebiyle Çin içinden of mikdar nüfus-ı müslümanı teşvik ile şehâmetlü Yakub Han'a bi`at ettirmişler idi. (3b) Çinliler ise iki kabile olub birinin ismine Mançu ve diğèrinin Kara Hitay tabir ettiklerinden bu kabilelerin hükümdarları vefat ederek yekdiğèrleri meyânında ateş-i ihtilâl alev-rîz iştiğâl olunmasına ve Mançu kabilesi Kara Hitay'a galebe ederek içlerinden birini hükümdar nasb ve ta`yin etmelerine mebnî Hitay kabilesini katl-i âma ibtidâr ettiler.

Mezkûr Hitay kabilesi şu ezâdan kendilerini tahlîs etmek üzere hükümdarlarına müracâ`at ederek sâlifü'l-beyân kırk şehri harab ederek Kâşgâr'a iltica eden Emirlerin hayâ der-dest edilüb götürüleceğini' arz etmeleri ile hükümdar dahi kabul edüb yirmibin (20.000) asker ile .Urumçi memleketi üzerine hücum ve mârû'z-zikir Emirleri talep ve mezkûr şehri muhasara edüb derûnunda bulunan üçbin (3.000) nüfus ehl-i islami esir ile reislerini Çin hükümdarına göndererek üserâ-yı merkûmûnun kâffesini şehid ettiler.

Binâenaleyh Kâşgâr hükümdarı şehâmetlü Yakub Han asker cemiyyetiyle ve mezkûr emirlerle ma`an düşmân-ı din olan Çinliler ile muhârebeye ibtidâr eyledi. Ve büyük mahdumu Kâşgâr'da veliahd ve Aksu şehrinde bulunan diğèr mahdûmunu Serasker nasb ederek Üç Turban şehrinde mukîm piyade ve süvâri muallimi bulunan iki nefer Yusuf

ve Aksu şehrinde bulunan Topçu Muallimi İsmail Hakkı Efendileri maiyetine vererek onları da başkaca muhârebeye pîşdâr kılub sevk eyledi.

(4a) Şehâmetlü Yakub Han Kâşgâr'a kırksekiz gün mesafesi olan Kurla şehrini muhârebe merkezi ittihâz ederek mahall-i me'mûriyetim olan Yarkend şehrinde müteallim bulunan askerden üçyüz neferini müsteshiban kullarının mevki-i muhârebeye gelmekliğimi emr eylesine mebnî yolumuz olan Aksu şehrinden dahi üçyüz ve Bay Kasaba-i Kıla'ndan üçyüzyetmiş nefer ki cem'an dokuzyüzyetmiş (970) nefer asker ile Kurla şehrine vâsıl olundukda müşârünileyh Yakub Han dahi maiyetimize askeriyle beraber üç fondluk Krupp usulünde dört kıt'a top ve Yeni Hisar askerinden yetmiş ve Kurla şehri askerinden dörtyüz doksan nefer ki min-hasbi'l-mecmu' binbeşyüzotuz (1.530) nefer asker ile ma'an maiyetlerinde muhârebeye ibtidâr etmek ve kendi mevcûdiyetini tezy"ıd eylemek üzere çünkü Çinlilerin Urumçi şehri üzerine gelen yirmibin (20.000) askerlerinin mikdarını bir takım bedhâhân ikiyüzbin (200.000) neferden ibaret olduğu şâyi'asını neşr etmelerinden semî' kuvvetini cem' etmeğe mecburiyet hâsıl olması üzerine mevcûd askerini cem' eyledi.

Pîşdâr makamında bulunan mahdumu Serasker Hak Kulu Beg onyedî bin (17.000)

asker ile mesafesi ba'îd ve murûr ve ubûru dişvâr olan tariki kat' etmek üzere iken muhafazasına me'mûr askeri idareye gayr-i kâfi olan Manas, Kutu Beg, Çik Divân, Sancu şehirlerini düşmandan zabt ve müşârünileyh Yakub Han'a tabi' kılan sâlifü'l-beyân emirlerin ikamet etmekde olduğu Gumati şehrini altı mâh (4b) muhasara etmiş ise de muahharan sâlifü'l-beyân emirler hayli şehid vererek ve muhasarada bulunan şehirden taşra çıkub Yakub Han tarafında bulunan Tuhsun şehrine muvasalat etmekde iken Serasker Hak Kulu Beg emirlerin imdâdına yetişüb Gumati şehrinin çâr-nâ-çâr düşmân-ı dîn eline geçtiğini Serasker-i müşârünileyhe bildirmeleri üzerine keyfiyeti müşârünileyh Yakub Han'a iş'âr ettiler.

Çinliler mezkûr Gumati şehrinde esir ettikleri askerden Çağataylı bulunanları kendüme tâbi'dir deyü kayd-ı esareten tahlîs eylediği gibi diğerlerini de katl-i âm eyleyerek

bunlardan yedi kimesneyi bi'l-intihâb Çinlilerin mahall-i hükümeti olan Pekin şehrine irsâl eylediler.

Mevki`-i muhârebeden canını ve çoluğunu ve çocuğunu kurtaran bir takım ehl-i Islam bîçâregân Kâşgâr hükümetine gitmekte iken yed-i a`dâya düşen Gumati şehrinde bulunan bir takım Çağatay üserâsına düşmân-ı dinin Yakub Han tarafına gitmekliğine ruhsat vermelerini muhâcirîn görüb Serasker Hak Kulu Beg'e haber vermeleriyle müşârünileyh dahi pederinden almış olduğu emre imtisâlen muhâcirîni istisnâ ederek kayd-ı esareten kurtulan bir takım ehli Islam bîçâreleri katletmeğe ibtidâr eylemesi üzerine muhâcirîn bu hâli müşârünileyh Yakub Han'ın askerine haber vermeleriyle baştan ayağa dek âteş-i ihtilâl zuhûr edüb cümle asker muhârebeden ric`at ettiğini düşmân-ı din haber almasıyla fırsatı ganimet addederek (5a) Tuhsun ve Turfan ve Revânçin şehirlerini dahi başkaca zabt ve teshîr etmiş müşârünileyh Yakub Han'ın ma`lûmu oldukda Cenab-ı Hak vucûd-ı meyâmini'l-verd-i cenâb-ı tâcdârîlerini muhafaza buyursun müte'essiren ve ficce'eten âzim-i su-yi cinân oldu.

Mersûm müşârünileyhın Hotin Vâlisi saadetlü Niyaz Hakîm Beg müşârünileyhın vefatını Serasker Hak Kulu Beg'e haber vermesi üzerine muhârebeden avdet ederek merhûm müşârünileyhın tahtında Kurla şehrinde cülûs eyleyüb Kara şehrini hâli bırakarak bi'l-cümle asâkirini şehr-i mezkûra cem` eyledi.

Müşârün ileyh Hak Kulu Han asker mevcûdesini tatyîb etmek üzere elbise-i cedîde iksâ ve ihsân ve i`tâ edüb tahtının zır-i idaresi olunmamasıyla Tuhsun ve Turfan şehirlerinin vâlisi bulunan Hakîm Han Töre'yi Serasker nasb edüb düşmân-ı dîn olan Çinliler ile gazâ kılınmasını emr ve tenbih ve bi'l-cümle emlâkini terk ederek kendüsünün üç mâh zarfında avdet edeceğini bildirerek yerine Kaymakam nasb eyledi.

Müşârün ileyh Hak Kulu Han Kâşgâr'da bulunan büyük biraderi Beg Kulu Beg'i kendi tahtına i`kâ ettirmek için bin nefer süvâri askeri ve Hotin Vâlisi Niyaz Hakîm Beg ile ma`an azîmet eyledi. Müşârün ileyh Hak Kulu Begin kendi yerine Serasker nasb ederek Kaymakam eylediği Hakîm Han Töre'yi Seyyid olduğu için askerin bi'l-cümle ümerâsı

bir yere cem` olunarak asilen müşârunileyh Hak Kulu Han'ın tahtına iclâs ettirerek asker ve ahâliye ilân eylediler.

Der-Aliyye'den me'mûr buyurulan diğer refiklerimle beraber bu kullarını huzuruna celb ile kendisine bi`at etmeğimizi emr eylemiş ve çünkü kulları Devlet-i metbû`a-i mufahhamamızdan Kâşgâr'a me'mûr olduğumuz için bendeleri tarafından müşârunileyhe bi`at etmekte rû-yi mûmâna`at gösterilmesiyle cümlemizin idaremizde bulunan askeri alarak Töre Kulu ve Mehmed Rahim ve Kepekli Laverlere yani Binbaşılara teslim eyledi.

Müşârün ileyh Hakîm Han Töre biraderi bulunan Kulu Beğ'i alub yerine Kâşgâr'a padişah kılınmağa azîmet eden Hak Kulu begin arkasından üçbin süvâri askeri teslim ederek alub getirilmesini ve Hak Kulu Begin zîr-i idaresinde bulunan ve pederi merhûm müşârunileyhin nâ-mütenâhi cem` ve izhâr ettiği emvâl ve eşya ve bunca altun ve gümüş ve sâir ma`deniyâtı câmi` clan Aksu şehrini zabt eylemelerini de başkaca emir ve tenbih eyledi. Müşârünileyh Hak Kulu Han keyfiyeti Börki kasaba-i kıla`ında haber almasıyla yol üzerinde bulunan Küçâr şehrine firâr eylemiş ve müşârün ileyh Hak Kulu Han (6a) Kâşgâr'ın DerSaadet Sefiri bulunan Siyadettü Yakub Begin birâderi olub Küçâr şehri vâlisi bulunan Âmil Han Töre ile bi'1-ittifak mevcûd bulunan hazineyi alub Kurla şehrinde bulunan Hotin Vâlisi Niyaz Hakîm Beg ile ma'an şehr-i mezbûru terk ederek Bay kasabasına firâr ettiler. Kasaba-i mezbûre hâkiminin adem-i ittifâkından nâşi orayı dahi terk ederek gayet mâldâr olan Aksu şehri cihetine gittiler. Hakîm Han Töre'nin göndermiş olduğu sâlifü'z-zikr üçbin (3.000) asker bunları takib etmeleriyle ve müşârunileyh Hak Kulu Han'ın maiyetinde bulunan bin nefer süvâri askeri dahi Hakîm Han Töre'nin askeriyle birleşerek Aksu şehrini zabt ettiler. Küçâr şehri vâlisi bulunan Âmil Han Töre mukaddema ve müşârunileyh Hak Kulu Han sekiz nefer asker ile mu'ahharan Kâşgâr'da bulunan büyük biraderi Kulu Begin nezdine ve beraberinde olan Niyaz Hakîm Beg Beg dahi Hotin'e azimet ettiler.

Ânifü'1-beyân Hak Kulu Han Hükümetini Serasker Hakîm Han Töre'ye bırakarak kendüsü nezdine gelüb Kâşgâr Hükümetinin Hakîm Han Töre'ye intikal etmesine sebep müstakil olduğu için der-akab biraderi bulunan müşârunileyh Hak Kulu Han'ın idamı

zımında yüz nefer süvâri askeri gönderüb (6b) rovelver ile müşârün üeyhi cerihadâr eylemeleriyle müte'essiren vefat eyledi. Ve re'sini bedeninden kat` ederek biraderi bulunan Beg Kulı Beg'e gönderdiler.

Beg Kulı Beg pederi bulunan merhûm müşârünileyh Yakub Han'ın vefatını ilan ederek Kâşgâr ve Yeni Hisar ve Yarkend şehirlerini zabt edüb ve asker cem` ederek Hakîm Han Töre ile muhârebeyi ilâm ve Hakîm Han Töre ise Kara Şehir ve Kurla ve Börki ve Küçâr ve Bay kasaba ve şehirlerini hâlî bırakub Kurla'da bulunan bi'l-cümle hazineyi âskere in`âm edüb Çinlilerle muhârebe etmek üzere bin nefer asker ile Gazi Luhudarîn ile Şuhudârîn'i Kurla şehrinde bırakarak Aksu şehrine gelüb mevcûd hazineyi gasb ve gâret eyleyüb bi'l-cümle askerini süvâri kılarak Beg Kuh Beg ile muhârebeye hazırlanmış ve Üç Turpan ve Kâşgâr'la Aksu'yun vasatında bulunan Maral Başî şehirlerini zabt eylemiş idi. Beg Kulı Begin dâhi muhârebeye âgâz ile' gelüb -Maral Başî şehrini istirdâd eyleyüb mevcûd askerini iki kısma, bi't-taksîm bir kısmını Aksu ve kısım-ı diğeri Üç Turfan şehirleri üzerine gönderdi. (7a) Hakîm Han Töre dahi Aksu'dan hareket ederek Yaydu nâm mahalde Beg Kulı Begin asâkiriyle dokuzbuçuk saat hûn-rizâne muhârebe ettikten soma Hakîm Han Töre'nin hârb' Sağ Hattı Kumandanı Mirlivâ Peçe Bahadır ve bi'l-cümle refiklerimizle beraber merhûm müşârünileyh Yakub Han'ın mahdûmu olub Kâşgâr Hükümdarı olan Beg Kulı Beg'in tarafına bi'l-mecburiye ric`at ettik.

Ser ki ne- bâşed - Pâr çih kâr ayed*

Vakta ki Beg Kulı Beg tarafına bi'l-cümle refiklerimizle beraber maiyetimize bir tabur piyade askeri ve iki batarya dahi top verilüb Hakîm Han Töre ile muhârebeye ibtidâr edilmiş ve hîn-i muhârebede umûm asâkir kumandanı bulunan Ferik Mehmed Kerim Tafhas ile miralaylardan Töre Kulı Laver ve Mudercim Laver'i esir ile Hakîm Han Töre'nin askeri bozulmuş olduğundan ve çünkü ordugâhımızda bulunan askerın cümlesi mevki-i muharebede bulunduğ gibi Hakîm. Han Töre'nin tarik-i ric`ati ordugâhımızda müsâdif olduğundan cemi` emvâl ve eşyamızı gasb ve gâret ederek ric`at eyledi.

* Baş yapmazsa ayak ne yapsın veya Baş ne yaparsa ayak da onu yapar anlamında Farsça bir darbimesel.

(7b) Emirimiz bulunan müşarünileyh Beg Kulu Han Aksu şehrine gelerek Hakîm Han Töre'nin azletmiş olduğu vâlilerin cümlesini me'mûriyetlerine ika` eyleyerek Kurla şehrinde bulunan Lahudarin ile Şuhudarin'in maiyetine mikdar-ı vâfi asker sevk edüb kendüsü diğer tedkikât-ı harbiyede iken o aralık Hotin. vâli-yi sabıkı Niyaz Hakîm Beg dahi dokuz şehre hükmeden Hotin Hükümdarlığını bi'l-istishâl yetmiş bin nefer asker, cem` ederek Beg Kulu Beg ile muhârebe etmek üzere emirnâme göndererek hâlî bulunan Guma ve Sançu kasabasıyla Hindistan tarikini sedd u bend,eyledi.

Beg Kulu Beg her ne kadar Niyaz Hakîm Beg'e nasihatnâme göndermiş ise de kârgîr-i te'sîr olmayüb en nihayet muhârebeye ibtidâr olunarak ve Niyaz Hakîm Begin zabtemiş alduğu Gumati, Sacu kasabalarını istirdâd ederek Zevâ şehrinin de gayet hûn-rîzâne muhârebe ile zabtına ve başkaca muvaffak olması üzerine Niyaz Hakîm Beg Hotin'de dahi ikamet edemeyeceğini anladığından orayı terk ile Çinliler tarafına firar eyledi. (8a) Bu aralık Çinlilerin (eline) büyük fırsat geçmesiyle evvelce arz olunan memleketlerden başka Kara Şehir, Kurla, Küçâr, Üç Turfan şehirleriyle Saik, Bay, Börki kasabaları zabt edilmiş ve keyfiyet Beg Kulu Beg'e iş`âr edilüb ordugâhımız olan Hotin'den hareketle Çinliler üzerine varıncaya kadar Maral Başı kasabası da zabt edilmiş idiler. O aralık Beg Kulu Begin pâyitahtı olan Kâşgâr'da dahi ehl-i Islam tarafından kendi aleyhine ihtilâl zuhûr etmiş ve Çinlilerin beru taraftan gelmesi ve askerinin öteye beruye dağ~lması kendüsünün galebe çalmak ihtimalini men` eylediğinden artık bi'l-mecburiye pâyitahtını terk ederek ve kulunuz ile refiklerimi ve bir mikdâr âskeri mevki`-i muhârebede bırakarak kendüsü Rus ülkesine firâren azimet eyledi.

Dağılmış olan askerinin dahi peyder-pey gelmesinden nâşi tecemmu` eden üçbin nefer asker ile yedi vâli çâr-nâ-çâr düşmân-ı dîn yani Hükümet-i Çin eline giriftâr olarak cümlemizi zindana ilkâ eyledikden sonra düşmân-ı dîn zindanda bulunan üserâdan üçyüzyetmiş (370) neferini çarşı ve bazârda bi't-teşhîr o gün zarfında ve ümerâdan onyedî (17) kimesneyi (8b) dahi üç gün mûrurunda şehid ederek küsür kalan üserâ ile cümlemizi başka başka zindânlara taksim ve ilkâ eylediler.

Geceleri bizleri zindandan çıkarub yalın ayak baş açık olduğumuz halde ellerimiz ve ayaklarımız demir zincîrler ile bağılı olarak Anban yani Zabtiye Miral"ayının huzûruna

çıkarub omuzumuza iki kişi oturarak arkamızı kamçı ile darb ile "Siz niçün Yakub Han'ın tarafına mu'avenetde bulundunuz?" deyu tırnaklarımıza ucu gayet sivri demir kalem vurarak otuzüç (33) gün ezâ ve cep kıldıkdan soma emvâl ve eşyamızı kâmilen zabt ve müsâdere ve çınıl çıplak olduğumuz halde idâmımıza hükmedilerek elimizde ve ayağımızda ve boğazınızda demir zincîr ve tırnaklarımıza demirden iğne olduğu halde Zantun yani düşmân-ı dînin Müşîri huzuruna beş defa çıkarılmış ve birinci defasında her ne kadar vâli var ise zindandan çıkarub cümlesini gûna-gün ezâ ve cefâ ile şehîd ederek başlarını bedenlerinden kat` ettirüb ve ağaçdan kafesler (9a) yapıdırub derûnuna vaz` ile her birerlerini birer kale kapularına ta`lik eylemiş oldukları gibi ikinci defasında kullarıyla beraber elli altı (56) kimesne olduğumuz halde istintak edüb mezkûr elli altı kimesneden beş kimesne yani birincisi kullarınız ikincisi Huzum Pansad ve üçüncüsü Mahmûd ve dördüncüsü Mehmed ve beşincisi Ahmed nâm kimesneleri zincir-bend olduğu halde çarşu ve bâzârda dolaştırıldıktan soma yine zindana ilkâ ederek elli bir kimesneyi şehîd etti.

Üçüncü defaki istintakımızda kullarınızın idamına karar vererek meydân-ı siyâsete çıkarub yanımda birkaç kişiyi idam ettiklerin aynen müşâhede ettirerek Zantun'dan yani Müşîr'den gelen emir üzerine kullarının refiklerimle beraber zindanda habs olmaklığım emrolundu.

Dördüncü defa mahall-i siyâsete götürerek memleket vâlisi Niyaz Hakîm Begin istirhâmıyla affolunduk.

Beşincisinde dahi mahall-i siyâsete götürdüklerinde zaten canlarımızdan ümîdimiz kesilmiş olmasına mebnî fütûr getirmemiş isek de bu sırada bi'l-cümle ahâlinin istirhâmına mebnî (9b) i`dâmım af ve fakat dokuz ay müddet zindanda habs ve onuncu ay bi'l-ihrac üç nefer me'mûre terfikan ta kendi hududundan taşraya kadar tahta'l-hıfz irsâl olunmağa son defa olarak karar verilmiş olduğundan müddet-i ma`rûfeyi itmâmdan sonra ber-mûceb-i karar üç nefer arkadaşımınla beraber yola revân olub bir mâh mürûrunda Hindistan memleketlerinden Lâdâk şehrine vâsıl olduk.

Bizi takib eden kervân yetüşüb başımıza gelen felaketi kervan tüccarlarına beyân ederek anlar da keyfiyeti İngiltere Devlet-i Fahimesi Vâlilerine arz ve iş`âr ettiklerinde mücerred Devlet-i Ebed-Müddet-i Aliyye ile İngiltere Devleti beyninde derkâr olan (??) ri`âyeten Vâli tarafından tamâmiyle masârif-i râhiyemiz tesviye ve i`tâ ve bizleri Bombay'dan vapura irkâb ile mahall-i maksûdumuz ve âdeta hâk-i pâ-yi tûtyâ-yı çeşm-i mahnet-âlûdumuz olan Der-Saâdet'e isrâ eylediğini arz ve enbâ ve hamden fe-hamden ni`am-i celîliyesiyle

mütene`im olduğumuz, devlet ve millet sâyesinde her birlerimiz me'mûriyet-i sâbika-i bendegânemize (10a) kavuşarak sâye-i merhamet-vâye-i cenâb-ı mülkdânlerine ilticâ eylediğimizi beyâna ictirâ eder vücûd-ı âlem-sûdi bâdi-i fevz ve felâh-ı mu'minîn olan metbû`-ı mufahham' ve sûltân-ı âlem efendimiz hazretlerinin ilâ-yevmi'I-kıyâme dinihim saltanatlarında pâyende ve ber-devâm.buyurulması da`vâtıyla hatm-i makâl eylerim.

Bende

Yüzbaşı-yi Evvel İstihkâm

(Mühür)

Ali Kâzım İbn-İbrahim ~ ..

Kaynaklar

Alptekin, İ.Y. (1981). *Doğu Türkistan Davası* (3. Baskı), İstanbul.

Arat, R.R. (1993). "Kâşgar", *İslam Ansiklopedisi*, C. 6, 403-412

Atıf, M. (1998). *Kaşgar Tarihi Bais-i Hayret Ahval-i Garibesi* (Haz. İsmail Aka ve diğerleri). Kırıkkale.

- BDAGM (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü). (1992). *Osmanlı Devleti İle Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri* (1687-1908 Yılları Arası), Ankara.
- Buğra, M.E. (1952). *Doğu Türkistan: Tarihî, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*. İstanbul.
- Hayıt, B. (1995). *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi* (2. Baskı). T.T.K. Yayınları No:161, Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (1984). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul.
- Keith, H. (2002). Kaşgar Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt:25, 7-9.
- Kurat, A.N. (1990). *Türkiye ve Rusya*, Ankara.
- Kurat, A.N. (1993). *Rusya Tarihi*, Ankara.
- Özcan, A. (1997). *Pan-İslavizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, (İlaveli İkinci Baskı), İstanbul.
- Togan, A. Zeki V. (1981). *Bugünkü Türk İli Türkistan ve Yakın Tarihi*. İstanbul.